

РЕЦЕНЗИЯ

на трудовете на д-р Георги Николов в конкурса му за доцент по история и археология (История на България)

Д-р Георги Николов е направил една успешна и впечатляваща, макар и малко забавена, научно-преподавателска кариера в Историческия факултет на СУ “Свети Климент Охридски”. От началото ѝ до сега неговите неотклонни интереси са в областта на Българското Средновековие, където са и неговите основни научни приноси. В обявения конкурс за доцент той се явява с една монография и 11 статии, тематично обединени около проблема за политическия сепаратизъм в българското пространство от края на 12 до средата на 15 в. Кандидатът е подходил с присъщата му фундаменталност към тази проблематика, като предварително – подобно на изискването в академичната живопис от 19 в. – разработва под формата на етюди (в случая статии и студии) отделните проблеми, след което ги синтезира съдържателно и концептуално в монография. В случая това е монографията „Самостоятелни и полусамостоятелни владения във възобновеното Българско царство (края на 12-средата на 13 в.).“ Независимо от определения в заглавието период, смисловото ядро на това проучване все пак лежи във времето преди 1230 г.

Съгласен съм с констатацията на автора, че този проблем е разработен повече „на парче“, отколкото цялостно. От предоставените от д-р Николов материали по конкурса става ясно, че той има перспективни планове за цялостно разработване на проблематиката за сепаратизма до средата на 15 в., когато угасват последните независими островчета в българските земи по Черноморското крайбрежие. В това отношение неговите проблеми ще са освен чисто научни още и емоционални, тъй като традиционното българско възприятие на миналото предпочита възрожденския патос на Златарски пред сложната средновековна действителност, в която преобладава регионализма пред лелеяната от поколения българи политическа унитарност.

В рецензираната монография материалът е организиран проблемно-хронологически, като успоредно с конкретното историческо градиво авторът прави сполучливи опити за типологизиране на процесите. Той успешно се е опитал да отчете серия от фактори при реализирането и проявите на сепаратизъм, като политическа обстановка, състояние на обществото, външни влияние, географска среда и др. Това придава зрялост и пълнота на изводите, до които д-р Николов достига. Още от първото запознаване с текста правят положително впечатление няколко неща. На първо място това е отличното познаване на изворите – както по известните, така и по-периферните. На второ място това е точният и лишен от излишни елементи език, който максимално улеснява възприемането на материята. На трето място – това го отдавам на личните качества и на дългия преподавателски опит – проникването до най-малките детайли в понятийния апарат, историческите, историко-географските, биографичните и прочие подробности. Това обстоятелство повишава много познавателната стойност на монографията.

Материалът на монографията е разпределен в пет глави. Те са посветени последователно на „апанажните“ владения в българския североизток от края на 12 до средата на 13 в., три глави на сепаратизма в Македония, в Родопската област и в Българския северозапад и една, посветена на резиденциите на сепаратистите. Отново констатирам, че разпределението на материала по глави е проблемно-географско-хронологически.

В първите четири глави д-р Николов детайлно и с висок професионализъм е анализирал всички прояви на сепаратизъм в първите десетилетия от историята на Второто българско царство. Изводите му са убедителни, изложението – стегнато и с високи езикови качества. От цялостното изложение става ясно, че българското царство представлява по-скоро конгломерат от самостоятелни и полусамостоятелни владения и че борбата между силите на централизма и регионализма придобива драматични измерения. Като изразявам категорично положителното си отношение към анализа на д-р Николов, искам да изразя и известни резерви към някои от

неговите твърдения и концепции. На първо място ми се струва недостатъчно избистрена концепцията за т. нар. „апанажни“ владения. Струва ми се, че владенията на двамата Петровци в Българския североизток не отговарят на някои формални критерии за апанаж, такива, каквито ги виждаме в родната му Франция и после във Византия: характер на роднинските връзки, низходящност на роднинските връзки и др. На второ място не съм съгласен с повтореното на няколко места твърдение, че в България титлата „севастократор“ –за разлика от Византия и другите страни от „византийската общност“ – стояла преди титлата „деспот“. При това аз не открих собствена аргументация, а позоваване на други изследвания. Според мен за подобно твърдение няма изрични свидетелства. То би означавало, че в България се натъкваме на единственото подобно изключение в целия византийски ареал. Мисля, че в бъдеще д-р Николов ще трябва да преосмисли това свое мнение на основата на самостоятелни проучвания. На трето място не ми направи добро впечатление начинът, по който се цитира и превежда на някои места Никита Хониат: в оригинала стои „власи“, а в превода – българи. Знам, че призовавам автора да се занимава с един в общи линии изяснен проблем, но не желая в българската медиевистика да се налага подобен маниер, характерен за една смехотворна съседна историография.

Новаторска е последната глава на монографията, посветена на резиденциите на сепаратистите. Вероятно на един следващ етап без притеснения ще започнем да говорим за замъци-резиденции, защото повечето от тях всъщност са замъци. Анализът, направен с обилно привличане и на археологически материал показва, че това са добре естествено укрепени твърдини в периферните за Търново територии. Подчертано е, че от всички тях единствено Мелник по градоустройство и функции наподобява титулярната столица Търново. Необходимо е било да мине доста време, докато сепаратизмът се институционализира, за да могат неговите носители да се установят в истински „регионални столици“ като Видин и Калиакра.

Заклучението на монографията прави изключително благоприятно впечатление. Авторът е периодизирал и установил времевата специфика на българския сепаратизъм. Първият етап, според него, трае само 5-6 години и приключва към 1201 г. Проявите на сепаратизъм са много кратки и което е още по-интересно – сепаратистите са част от освободителния порив на българите. Сепаратистичните владения са изцяло обвързани с управляващите ги личности и изчезват с тяхната физическа или политическа смърт. Като втори етап на сепаратистичните прояви авторът определя времето 1207-1230 г., в което доминират фигурите на севастократор Стрез и деспот Алексей Слав. Техните територии са значителни и според пресмятанията на д-р Николов, съставляват близо една четвърт от земите на българската държава. За разлика от предишния период, сега действията на сепаратистите са насочени срещу властта в Търново, т.е. сепаратизмът като че ли е станал деструктивен. Действията на сепаратистите обаче спират сръбската агресия към българския югозапад и в този смисъл имат и положителна роля. Времето от 1230 до 1241 г. се отличава със затишие на сепаратистичните прояви, в условията на което обаче се подготвя бъдещия „взрив“, превърнал България за дълго време в конгломерат от регионални владения.

Приложенията в документацията статии – 11 на брой – в голямата си част са етюди върху разработената в монографията тематика. Това между другото коректно е отбелязано в приложената от кандидата автосправка. Една от студиите обаче – под № 8 – публикувана на английски език в ВРМА, IV-V 2 – заслужава особено внимание, защото има програмен характер и според мен очертава параметрите на бъдещите проучвания на кандидата върху българския сепаратизъм до неговия естествен край. Съдържанието на тази статия и конкретно бележките под линия ми дават основание да отбележа, че научния апарат все пак е призван да има оценъчен характер, а не просто да отбелязва отделни библиографски единици. Конкретно бел. 107 изброява както съчинението на Й. Иванов, публикувано в 1906 г., така и по-нови проучвания, но никъде не е казано, че в частта за Драгаши възгледите на бележития български учен практически изцяло са ревизирани. Аз сърдечно

подкрепям д-р Николов в стремежа му да продължи проучванията си върху сепаратизма. Почти съм сигурен, че на определен етап от тях той ще достигне до извода, че българското средновековно общество от 12-14 в. не се отличава чак толкова много от западното и особено от централноевропейското, колкото се опитваха да ни убеждават десетилетия наред.

Д-р Николов принадлежи към онзи тип медиевисти, които все по-рядко се срещат в научното ни пространство. Неговият научен подход се отличава с изключителна прецизност при работа с детайлите, упорито събиране на историческа информация, отказ от прибързани изводи. Впрочем тази скрупулъзност личи не само в научните трудове, но и в представената документация по конкурса.

Научните трудове на д-р Георги Николов, представени за обявения конкурс за доцент и обединени около проблема за сепаратизма във Второто българско царство, са с висока научна стойност и придвижват нашите знания за Българското Средновековие на по-висока степен. Крайно време беше тези явления да намерят своя подходящ изследовател и в края на краищата това стана. Ще са необходими обаче още много усилия, за да се обясни на четящата българска публика, а и на част от колегията, че това е закономерна и естествена проява в развитието на всяко европейско средновековно общество. Д-р Георги Николов притежава необходимите научни качества и потенциал да го стори.

Като имам предвид цялостната научна и преподавателска дейност на кандидата и конкретно високата научна стойност на представените за конкурса трудове убедено изразявам своето мнение, че д-р Георги Николов притежава необходимите качества да получи научното звание „доцент“.

София, 15.10.2011 г.

Рецензент:

Проф. дин Христо Матанов

